

ایران و جنگ افزارهای انهدام انبوه

ناصر ثقفی عامری

مقدمه

جنگ افزارهای انهدام انبوه^۱ که در بحثها و نوشتارها از آن به عنوان سلاحهای کشتار جمعی نیز نام برده می شود به علت قدرت تخریب و انهدام وسیع و همچنین دامنه عمل گسترده ای که دارد، و به طور معمول از اهداف مورد نظر نظامی فراتر می رود، از بقیه تسلیحات متعارف متمایز گردیده است. جنگ افزارهای مزبور شامل سه رده اصلی هسته ای، شیمیایی و میکروبی می باشند. ولی اغلب، موشکهای دور برد که مهم ترین حامل جنگ افزارهای انهدام انبوه محسوب می گردند نیز در کنار تسلیحات مزبور و در اقدامات مربوط به خلع سلاح مورد توجه قرار می گیرند.^(۱)

می شود که احتمال به کارگیری تسلیحات مزبور به ویژه توسط گروههای تروریستی و همچنین احتمال کاربرد این تسلیحات در جنگها و مخاصمات بین دولتها از جمله در یک جنگ احتمالی میان هند و پاکستان و یا در منازعات خاورمیانه افزایش یافته است. علاوه بر این باید به بازنگریهای به عمل آمده در آئین (دکترین)های نظامی برخی از قدرتهای هسته ای و در همین راستا به گرایش فزاینده ای که در ایالات متحده آمریکا برای به کارگیری جنگ افزارهای هسته ای تاکتیکی به وجود آمده است، اشاره داشت.

اما مسئله مهم از لحاظ امنیت ملی ایران تهدیداتی است که آمریکا و اسرائیل در ارتباط با جنگ افزارهای هسته ای و احداث نیروگاه

1. Weapons of Mass Destruction(WMD)

اهمیت موضوع در دوران اخیر از آنجائینا

هسته‌ای بوشهر متوجه جمهوری اسلامی ایران
نموده‌اند.

این مقاله بحث خود را با این فرض آغاز
می‌نماید که جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه بر امنیت
بین‌المللی و از جمله امنیت ملی ایران تأثیرگذار
بوده و حوادث ۱۱ سپتامبر ابعاد جدیدی بر آن
افزوده است.

در این مقاله سعی به آن است تا در حد
مقدور، تصویر و تحلیلی واقع‌بینانه از شرایط
کنونی ارائه گردد تا شاید بتواند در رهیافتهای
امنیت ملی مفید و مؤثر قرار گیرد.

در این راستا و با توجه به گستردگی که
مباحث مربوط به جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه از
بُعد امنیت بین‌المللی دارد، در اینجا تمرکز اصلی

بر جنگ‌افزارهای هسته‌ای و به ویژه مسائل
مرتبط با نیروگاه هسته‌ای بوشهر خواهد بود.

سابقه کاربرد جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه
در یک بررسی اجمالی مهم‌ترین موارد کاربرد
جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه توسط دولتها را در
موارد زیر می‌توان خلاصه نمود:

- استفاده گسترده از جنگ‌افزارهای شیمیایی
برای اولین بار در جنگ جهانی اول؛

- استفاده ایالات متحده آمریکا برای اولین بار
از جنگ‌افزار هسته‌ای علیه ژاپن، (در شهرهای
هیروشیما و ناگازاکی) در جنگ جهانی دوم؛

- کاربرد وسیع جنگ‌افزارهای شیمیایی توسط
رژیم بعث عراق علیه ایران در جنگ تحمیلی.

در مورد به کارگیری جنگ‌افزارهای انهدام

انبوه توسط گروههای تروریستی باید به استفاده
یک گروه تروریستی در ژاپن از جنگ‌افزار
شیمیایی در متروی شهر توکیو که به کشته و
مصدوم شدن عده‌ای منجر گردید و همچنین
گزارشهای مقامات آمریکایی مبنی بر تلاش گروه
«القاعده» برای دستیابی به جنگ‌افزارهای
هسته‌ای اشاره نمود. پخش نامه‌هایی آلوده به
میکروب آنتراکس یا سیاه‌زخم نیز در آمریکا
موجب ترس و وحشت گسترده‌ای در آن کشور
گردید. در اثر اقدامات تروریستی مزبور حساسیتها
نسبت به جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه و به ویژه
احتمال به کارگیری آن توسط گروههای
تروریستی افزایش یافته است.

به طور کلی تحولات فوق‌الذکر موجب
گردید که دولت آمریکا که در پی حوادث ۱۱
سپتامبر در یک وضعیت جنگی به سر می‌برد.^(۲)
برای مقابله با تهدیدات جنگ‌افزارهای انهدام
انبوه مبادرت به اتخاذ سیاستهایی نماید که در آن
جلوگیری از اشاعه جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه
را به عنوان یک اولویت مورد توجه قرار دهد.^(۳)

رویکرد جدید آمریکا نسبت به افزارهای انهدام‌انبوه

تحولات پس از حوادث ۱۱ سپتامبر در
رویکردهای آمریکا نسبت به تهدیدهای موجود
و جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه تأثیرات عمیقی
داشته است که به طور خلاصه آن را به شرح
زیر می‌توان برشمرد:

۱- در شرایطی که هنوز در پی حوادث ۱۱ سپتامبر

وضعیت بحرانی در آمریکا حکمفرماست، نگرانیها از احتمال حملات تروریستی با استفاده از جنگ افزارهای انهدام انبوه افزایش یافته است. این حساسیتها به ویژه در ارتباط با کشورهایی که در تخاصم آشکار با آمریکا قرار دارند و یا احتمال می رود که گروههای تروریستی از سوی آنان حمایت شوند بیش از پیش به وجود آمده است. مسائلی مانند: احتمال کاربرد یک جنگ افزار هسته ای کوچک در یکی از شهرهای پرجمعیت آمریکا، استفاده از جنگ افزارهای شیمیایی که آلودگیهای وسیع و خسارات عمده ای می تواند ایجاد نمایند، به کارگیری جنگ افزارهای بیولوژیک مانند سیاه زخم که اخیراً به کار برده شد^(۴) و یا جنگ افزارهای رادیولوژیک وحشت فراگیری در آمریکا به وجود آورده است. برای مثال، رئیس انجمن دانشمندان آمریکایی در یک اظهار نظر کارشناسی در برابر کمیته روابط خارجی سنای آمریکا در تاریخ ۱۳۸۰/۱۲/۱۵ اعلام داشت که حملات رادیولوژیک به شکل یک «بمب کثیف» یک تهدید واقعی است. وی سپس به تشریح کامل اثرات کاربرد انواع این جنگ افزارها در شهرهای نیویورک و واشنگتن پرداخت و در این ارتباط نقشه هایی را ارائه نمود.^(۵)

۲- به نظر می رسد که جنبه دیگری از رویکرد جدید آمریکا نسبت به جنگ افزارهای انهدام انبوه که از طرح نظم نوین جهانی به رهبری آن کشور نشأت می گیرد، این باشد که آمریکا در جایگاهی که برای خود به عنوان تنها ابرقدرت جهان در نظر گرفته است ضرورت چندانی به پایبندی به مقررات و معاهدات گذشته کنترل تسلیحات و خلع سلاح احساس نمی کند، اما در عین حال از سایر کشورها به خصوص از کشورهای متخاصم می خواهد که به معاهدات مزبور پایبند باشند. اعلام آئین نظامی جدید آمریکا مبنی بر احتمال کاربرد تسلیحات هسته ای حتی علیه کشورهای غیرهسته ای^(۶) فقط در راستای چنین رویکردی قابل ارزیابی است.

۳- به طور کلی آمریکا سیاست دوگانه ای را در قبال جنگ افزارهای هسته ای دنبال می کند: از اوایل دهه ۱۹۹۰ و در پی فروپاشی نظام دوقطبی، بحثهایی در آمریکا راجع به ضرورت رویکرد نسبت به جنگ افزارهای هسته ای و به ویژه برای مقابله و کاربرد علیه جنگ افزارهای شیمیایی و میکروبی مطرح شد. در این ارتباط مسئولین برخی از بزرگترین آزمایشگاههای هسته ای آمریکا از جمله «لاس آلاموس» چنین استدلال می نمودند که آمریکا فاقد جنگ افزارهای متناسب برای مقابله با «دیکتاتورهای یاغی» است که امکان دارد به جنگ افزارهای شیمیایی و یا میکروبی متوسل شوند. زیرا کوچکترین بمب هسته ای موجود در زرادخانه آمریکا در حد بمب اتمی «هیروشیما» می باشد. از این رو چنین توصیه شد که آمریکا باید در صدد توسعه بمبهای هسته ای بسیار کوچک و قابل استفاده در صحنه نبرد با قدرت انفجاری ۰/۰۱ تا یک کیلو تن باشد.^(۷) به این ترتیب ماهیت جنگ افزارهای هسته ای که تا

آن زمان صرفاً جنبه بازدارندگی داشتند، در پی کاربردی نمودن این جنگ افزارها برای صحنه های نبرد تحت عنوان جنگ افزارهای هسته ای تاکتیکی شاید مهم ترین جنبه رویکرد جدید آمریکا در این زمینه به شمار رود. از سوی دیگر آمریکا کماکان در تعقیب سیاستهای گذشته خویش یعنی جلوگیری از

اشاعه جنگ افزارهای هسته ای و فن آوریهای مربوط تلاش می کند و بر این سیاست به ویژه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر بیش از پیش تأکید می ورزد.

گرایش به جنگ افزارهای هسته ای

هنری کسینجر وزیر خارجه سابق آمریکا معتقد است کشورهای که در صدد دستیابی به جنگ افزارهای هسته ای می باشند از لحاظ انگیزه به سه گروه قابل تقسیم بندی می باشند:

۱- کشورهایی که عزم دارند که به یک قدرت جهانی تبدیل شوند و عقیده دارند ملتی که نتواند از خود در برابر انواع خطرات احتمالی دفاع کند نمی تواند به یک قدرت جهانی تبدیل شود. کشور هند در این گروه قرار می گیرد.

۲- کشورهایی که از سوی همسایگان خویش که دارای جمعیتی بیشتر و یا منابعی گسترده تر می باشند، احساس تهدید می نمایند. این کشورها به جنگ افزارهای هسته ای به عنوان ابزاری برای ایجاد خطری غیرقابل قبول [برای دشمن] و یا ایجاد بازدارندگی در قبال تهدیدات علیه موجودیت خویش می نگرند. اسرائیل و پاکستان

در این گروه قرار می گیرند. ۳- کشورهایی که مصمم می باشند تا توازن قدرت را در منطقه خود به هم زنند و به جنگ افزارهای هسته ای به عنوان ابزاری برای ارباب همسایگان و جلوگیری از مداخله خارجیان می نگرند. عراق، کره شمالی و سایر کشورهای باصطلاح یاغی در این گروه قرار می گیرند.^(۸)

در اینجا کسینجر هر چند از ایران نام نمی برد ولی به طور تلویحی ایران را در گروه سوم قرار می دهد. البته به نظر می رسد که در یک نگاه واقع بینانه و در صورت تمایل ایران به داشتن جنگ افزار هسته ای، این کشور در گروه دوم قرار می گیرد زیرا علاوه بر اسرائیل در منطقه خاورمیانه، هند و پاکستان در شبه قاره هند، چین و روسیه و همچنین آمریکا در منطقه خلیج فارس و اقیانوس هند به جنگ افزارهای هسته ای مجهز می باشند و از این رو عامل بازدارندگی می تواند به عنوان مهم ترین انگیزه محسوب گردد.

در این ارتباط نورمن شیندلر به عنوان یکی از مقامات عالی رتبه اطلاعاتی آمریکا در برابر کمیته فرعی سنای آمریکا در تاریخ ۲۱ سپتامبر ۲۰۰۰ گفته است: مادام که ایران از نیروهای نظامی آمریکا در خلیج فارس، اسرائیل مسلح به جنگ افزارهای هسته ای و عراق احساس تهدید می کند به این برنامه [هسته ای] ادامه خواهد داد. وی افزود است که همچنین عامل بازدارندگی و حیثیتی نیز احتمالاً می تواند از انگیزه های رهبران ایران برای تبدیل شدن به قدرت برتر در منطقه می تواند بوده باشد.

جنگ افزارهای انهدام انبوه و امنیت بین‌المللی

از زمان توسعه فن‌آوری تولید جنگ افزارهای انهدام انبوه، این جنگ افزارها به عنوان یکی از ابزارهای مهم نظامی مورد توجه قدرتهای بزرگ قرار گرفته است. در واقع اوج توسل به جنگ افزارهای انهدام انبوه را در آئینهای نظامی قدرتهای جهان در زمان جنگ سرد و به ویژه در رقابتهای تسلیحاتی میان دو ابرقدرت می‌توان ملاحظه نمود. آمریکا و شوروی هر یک در انباشت وسیع جنگ افزارهای هسته‌ای، شیمیایی و میکروبی در زرادخانه‌های خود دست به رقابت گسترده‌ای زدند و علی‌رغم تلاشهایی که در سطح بین‌المللی برای خلع سلاح به عمل آمد معه‌ذا حجم موجود جنگ افزارهای هسته‌ای دو ابرقدرت برای چندین بار انهدام کامل کره زمین کفایت می‌نمود. از یک منظر دیگر سر منشاء گرایش کشورهای مختلف را برای دستیابی به جنگ افزارهای انهدام انبوه و اُتر ماندن اقدامات بعدی برای خلع سلاح کامل تسلیحات مزبور را باید در رقابتهای تسلیحاتی در دوره جنگ سرد یافت. معه‌ذا قابل ذکر است که مسابقه تسلیحاتی میان دو ابرقدرت و در دوران جهان دو قطبی به طور عمده در انحصار و در حیطه رقابتهای آنان قرار داشت. از این رو است که فقط در موارد نادری شاهد کمک دو ابرقدرت به تسلیح کشوری مانند عراق به جنگ افزارهای انهدام انبوه در جنگ تحمیلی می‌باشیم.

در دوران پس از جنگ سرد عوامل متعددی باعث گردید که گرایش به سوی جنگ افزارهای انهدام انبوه افزایش یابد. عدم همکاری قدرتهای بزرگ دارنده جنگ افزارهای هسته‌ای برای حذف تسلیحات مزبور و تکیه آنان بر این تسلیحات کماکان به عنوان عامل شناخته شدن به عنوان یک «قدرت بزرگ» در سطح بین‌المللی و از بین رفتن ساختار حمایتی و متوازن کننده‌ای که در سامانه دو قطبی در جهان وجود داشت از عوامل اصلی چنین گرایشی به شمار می‌آیند. لذا شاید اقدام هند و پاکستان برای ورود به جرگه کشورهای دارنده جنگ افزارهای هسته‌ای نیز از این زاویه قابل ارزیابی باشد.

روندهای جدید

پایان جنگ سرد امیدواریهایی را در زمینه خلع سلاح هسته‌ای و حذف کامل جنگ افزارهای انهدام انبوه از صحنه گیتی پدید آورد. لیکن این خوشبینی‌ها دیری نپایید. تأکید قدرتهای هسته‌ای بر حفظ و ادامه آئینهای نظامی خود که مبتنی بر جنگ افزارهای هسته‌ای بود، تلاش‌ها در مجامع بین‌المللی و مذاکرات چندجانبه خلع سلاح با موانع جدی روبرو ساخت. در این شرایط احتمال رویکردی جدید برای استقرار و یا کاربرد جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی نیز بر نگرانیهای موجود افزوده است. جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی به طور کلی به انواعی از جنگ افزارهای هسته‌ای اطلاق می‌شود که قدرت آن معادل و یا کمتر از ده

کیلو تن مواد منفجره «تی.ان.تی» باشد. (البته جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی جدیدی با قدرت کمتر از یک کیلو تن نیز وجود دارد). جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی و خطرات آن از آنجا ناشی می‌گردد که این جنگ افزارها برای کاربرد جنگی طراحی شده‌اند و برخلاف جنگ افزارهای هسته‌ای استراتژیک فاقد جنبه‌های بازدارندگی^۲ می‌باشند. از این رو جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی که نوعاً کاربرد آن در جبهه‌های جنگ و خطوط مقدم صحنه نبرد است با مسئله پراکندگی و در نتیجه عدم کنترل کافی در مورد نگاهداری و حفاظت کلاهکهای آن و همچنین کمبود نظارت کامل فرماندهی عالی در مورد کاربرد این جنگ افزارها روبرو است.^(۹)

تهدیدات ناشی از جنگ افزارهای انهدام انبوه

به طور کلی هر یک از کشورهای دارنده جنگ افزارهای انهدام انبوه می‌توانند به عنوان یک تهدید بالقوه به شمار روند. طبیعی است که در این خصوص میزان تهدیدات بر اساس عواملی همچون زمینه‌های رقابت، نزدیکی جغرافیایی و سوابق تاریخی روابط مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

عوامل نگرانی کشورهای غیرهسته‌ای

به طور کلی وجود دوروندجاری موجب نگرانی کشورهای غیرهسته‌ای عضو پیمان منع اشاعه جنگ افزارهای هسته‌ای از جمله ایران می‌باشد: الف- تلاشهایی که در یک حرکت عمودی و در جهت بهبود کیفیت جنگ افزارهای جدید هسته‌ای به عمل می‌آید. در این راستا ظهور نسل

ارتباط انواع جنگ افزارهای انهدام انبوه در معادلات راهبردی جهان

از همان دوران جنگ سرد برخی از کارشناسان نظامی از جنگ افزارهای شیمیایی به عنوان «بمب اتمی فقرا» نام می‌بردند. این تعبیر بر این واقعیت تأکید داشت که کشورهای جهان سوم غیرهسته‌ای می‌توانستند برای مقابله با تهدیدات و یا کاربرد جنگ افزارهای هسته‌ای از جنگ افزارهای شیمیایی با هزینه اندک و فن آوری نسبتاً آسان، به عنوان عامل بازدارنده بهره‌گیرند. چنین معادله‌ای به ویژه در صحنه مخاصمات خاورمیانه که در آن اسرائیل تنها قدرت هسته‌ای به شمار می‌رود و در مقابل

2. Non Proliferation Treaty (NPT)

جدیدی از جنگ افزارهای هسته‌ای پیشرفته محتمل است. البته در این خصوص معاهده منع جامع آزمایشات هسته‌ای می‌تواند تا حدی از توسعه چنین روندی جلوگیری نماید^(۱۱)، هر چند که در حال حاضر با پیشرفت در فن‌آوریها، انجام شبیه‌سازیهای لازم در آزمایشگاه به وجود آمده است.

از سوی دیگر عدم تصویب معاهده منع جامع آزمایشات هسته‌ای توسط آمریکا می‌تواند موجب تشویق کشورهای دیگر برای تعقیب برنامه‌های هسته‌ای آنان شود.

ب- در روند دیگری که تأثیرپذیر از روند نخست نیز می‌باشد، خطری است که در اشاعه افقی جنگ افزارهای هسته‌ای نهفته است. چنین اشاعه‌ای ممکن است به شکل داوطلبانه یعنی افزایش یافتن تعداد کشورهای متحدیک یا چند قدرت اتمی نمایان گردد. در این مورد می‌توان به گسترش چتر اتمی «ناتو» به سمت شرق اشاره نمود. البته در این مورد هنوز ابعاد مسئله یعنی پوشش هسته‌ای کشورهای جدیدی که در اروپای شرقی به عضویت «ناتو» درآمده‌اند کاملاً روشن نیست و موضوع دارای ابهاماتی می‌باشد.

شکل دیگر اشاعه افقی به صورت غیرداوطلبانه و انتقال مخفیانه جنگ افزارهای هسته‌ای به کشورهای دیگر و یا گروه‌های تروریستی است. این خطر به ویژه پس از فروپاشی شوروی و احتمال انتقال مواد و فن‌آوریهای هسته‌ای از جمهوریهای تازه

استقلال یافته به خارج اوج گرفته است.^(۱۲)

گسترش و توسعه فن‌آوری

حجم جنگ افزارهای هسته‌ای که در زمان جنگ سرد به اوج خود رسیده بود در پی توافقیهای انجام شده میان آمریکا و شوروی و بعداً روسیه روبه‌تقلیل نهاد معهدانه‌وز حدود ۲۳۰۰۰ کلاهک

هسته‌ای موجود است^(۱۳) و این برای چندین بار انهدام کامل کره زمین کفایت می‌کند.

در این شرایط دو قدرت هسته‌ای بزرگ جهان نه تنها بر جنگ افزارهای هسته‌ای استراتژیک خود همچنان تکیه می‌نمایند بلکه گرایش قابل ملاحظه‌ای برای به کارگیری جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی نیز از خود نشان می‌دهند.

در بررسی جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی و تهدیدات بالقوه آن برای ایران باید به دو منطقه خاورمیانه و آسیای جنوبی و به دارندگان بالفعل و بالقوه این جنگ افزارهای توجه بیشتری مبذول داشت.

آنچه مسلم است در میان دارندگان بالفعل جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی، دو قدرت هسته‌ای اصلی جهان یعنی آمریکا و روسیه در رأس فهرست قرار می‌گیرند. این دو کشور که هر یک در دهه ۱۹۷۰ در سطح گسترده‌ای مبادرت به استقرار جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی در اروپا و شمال شرقی آسیا نمودند^(۱۴) از قابلیت‌های لازم برای استقرار این جنگ افزارها به شکل زمین، دریا و یا هوا پایه برخوردار می‌باشند. حضور ناوگان آمریکا و روسیه در اقیانوس هند

و حضور گسترده ناوگان آمریکا در خلیج فارس احتمال وجود جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی را در این مناطق مطرح می‌سازد.

اسرائیل

اسرائیل هر چند که مدت چند دهه است که به جنگ افزارهای هسته‌ای دست یافته است معه‌دا «سیاست ابهام» را در مورد این جنگ افزارها در پیش گرفته است. تعقیب چنین سیاستی احتمالاً دلایل مختلفی دارد که مهم‌ترین آن جلوگیری از قطع کمک‌های گسترده آمریکا است. زیرا بر اساس مصوبه کنگره آمریکا کمک‌های آن کشور به کشورهایی که در صدد دستیابی به سلاح هسته‌ای می‌باشند نمی‌تواند تداوم یابد.

با این حال باید توجه داشت که معمولاً فن آوری کوچک ساختن کلاهک هسته‌ای ۳ و آماده‌سازی آن برای کاربرد تاکتیکی اقدامی پیچیده است که معمولاً در مراحل اولیه دستیابی به فن آوری هسته‌ای حاصل نمی‌گردد.

تهدیدات جنگ افزارهای انهدام انبوه

کاربرد جنگ افزارهای انهدام انبوه و به ویژه جنگ افزارهای هسته‌ای نه تنها در یک جنگ مستقیم و بر علیه ایران، بلکه در صورت کاربرد آن میان دو یا چند کشور در محیط پیرامونی ایران نیز تهدیداتی را متوجه ایران می‌سازد. بدیهی است که خطرات ناشی از اشاعه تشعشعات هسته‌ای و یا آلودگی‌های به وجود آمده در اثر کاربرد جنگ افزارهای شیمیایی و میکروبی در مناطق بحرانی و مجاور ایران به ویژه در شرایط بروز جنگ در شبه قاره هند^(۱۶) و یا خاورمیانه

علاوه بر این اسرائیل در راستای حفظ

انحصار هسته‌ای خویش در منطقه خاورمیانه سعی کرده است تا با ایجاد جو عدم اعتماد و سوءظن در اطراف برنامه‌های هسته‌ای ایران به ویژه در مورد طرح نیروگاه هسته‌ای بوشهر مانع تحقق برنامه‌های مذکور شود. تبلیغات علیه برنامه هسته‌ای ایران همچنین به منظور انحراف افکار عمومی جهان از زرادخانه هسته‌ای اسرائیل تلقی می‌شود.^(۱۹)

عراق

سران رژیم بعث عراق که به علت کاربرد جنگ افزارهای شیمیایی علیه نیروهای رزمنده ایرانی و همچنین علیه مردم غیرنظامی در ایران و عراق به عنوان جنایتکار جنگی قابل تعقیب بوده‌اند، دارای سوابقی طولانی در جهت دستیابی به انواع جنگ افزارهای انهدام انبوه از جمله جنگ افزارهای هسته‌ای می‌باشند.^(۲۰) برای مثال دکتر حمزه خدیر یکی از دانشمندان برجسته عراقی که به غرب گریخته است، از برنامه هسته‌ای عراق و اینکه به دانشمندان عراقی دستور داده شده بود که بلافاصله پس از تجاوز عراق به کویت به سرعت به ساختن بمب اتمی پردازند، پرده برداشته است.^(۲۱) همچنین به عقیده اغلب کارشناسان بین‌المللی عراق از زمان اخراج بازرسان سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۸ مجدداً به تجهیز زرادخانه جنگ افزارهای انهدام انبوه خود پرداخته است.^(۲۲) نکته مهم در خصوص عراق این است که با پایان یافتن جنگ هشت ساله

عراق با ایران، روندی در صحنه بین‌المللی آغاز گردید که در آن ایران که بزرگ‌ترین قربانی جنگ افزارهای انهدام انبوه در طی نیم قرن گذشته در جهان بوده است با رژیم بعث عراق که عامل به کاربرنده این جنگ افزارها بوده است^(۲۳) به طور همسان مورد خطاب مخالفین جنگ افزارهای انهدام انبوه قرار می‌گیرند.^(۲۴) البته بعید نیست چنانچه حساسیتهای لازم برای تعقیب صدام حسین و دستیاران وی به عنوان جنایتکاران جنگی و تعقیب جزائی نهادهای مختلف از جمله شرکتهایی که به نحوی در تجهیز رژیم عراق به جنگ افزارهای شیمیایی دست داشته‌اند به عمل می‌آمد از بروز چنین رویکردی تا حد زیادی جلوگیری می‌شد.^(۲۵)

تهدیدات غیرمستقیم

آنچه در تهدیدات غیرمستقیم جنگ افزارهای انهدام انبوه مطرح می‌باشد، سلسله تهدیداتی است که هرچند با کاربرد جنگ افزارهای انهدام انبوه به طور مستقیم ارتباط ندارند لیکن می‌توانند به نحوی بر امنیت ملی کشور تأثیرگذار باشند. در این زمینه انواع تحریمهایی که به نحوی آن را در راستای جلوگیری از انتقال فن آوریهای پیشرفته و برای جلوگیری از اشاعه جنگ افزارهای انهدام انبوه تلقی کرده‌اند، قرار می‌گیرند.

فن آوریهای مورد تحریم اغلب دارای کاربردی دوگانه در صنعت و یا در ساخت جنگ افزارهای انهدام انبوه می‌باشند. بعد دیگر

چنین تحریمهایی می تواند به شکل ایجاد انواع محدودیتها در تجارت و یا مبادلات تجاری نمایان گردد.

متأسفانه باید گفت که ایران در معرض هر دو نوع تحریم ذکر شده در فوق از سوی آمریکا قرار داشته است. آمریکا در راستای تعارضاتی که با ایران دارد مبادرت به اعمال تحریمهای مختلفی علیه ایران نموده است که نه تنها صدور فن آوریهای پیشرفته را برای شرکتهای آمریکایی به ایران ممنوع ساخته است بلکه از صدور کالاهایی که در کشورهای دیگر ساخته شده ولی در آن به طور عمده از فن آوری آمریکایی استفاده شده است نیز ممانعت به عمل می آورد. در این مورد می توان به قضیه جلوگیری آمریکا از تحویل هواپیماهای مسافربری «ایرباس» ساخت مشترک کشورهای اروپایی به ایران که در ساخت موتورهای آن از فن آوری آمریکایی استفاده شده است اشاره نمود.

همچنین آمریکا در قانون «ایلسا»^(۲۶) شرکتهای خارجی را که مبادرت به بیش از ۲۰ میلیون دلار سرمایه گذاری در ایران نمایند مورد تحریم قرار می دهد و در مورد عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی نیز با مخالفت خود آن را «وتو» می نماید.

تحولات بعد از ۱۱ سپتامبر

تحولات عمده ای که در صحنه بین المللی پس از پایان جنگ و به ویژه در پی حوادث ۱۱ سپتامبر روی داده است موجب تغییرات مهمی نیز در

رویکردها نسبت به جنگ افزارهای انهدام انبوه شده است:

- آمریکا در واکنش نسبت به شکست فاحشی که در زمینه تأمین امنیت ملی خود با آن مواجه گردید، بیش از پیش به رویکرد نظامی در صحنه بین المللی گرایش یافته است. در این رویکرد که تحت عنوان «مبارزه جهانی با تروریسم» شکل گرفته است، آمریکا به منظور جلوگیری از حملات تروریستی در آینده ضمن پیش بینی کاربرد جنگ افزارهای هسته ای کوچک در صدد تشدید مبارزه با گسترش جنگ افزارهای انهدام انبوه برآمده است.^(۲۷)

- کشورهایمانند انگلستان و اسرائیل اینک آشکارا سخن از احتمال استفاده از جنگ افزارهای هسته ای برای مقابله با کاربرد انواع دیگر جنگ افزارهای انهدام انبوه می نمایند.^(۲۸)

- خطر کاربرد جنگ افزارهای هسته ای در جنگ آینده میان هند و پاکستان بسیار جدی شده است.^(۲۹)

- در برخی از کشورها مانند ژاپن تمایل به دستیابی به جنگ افزارهای هسته ای افزایش یافته است.^(۳۰)

- بسیاری از توافقات و یا تفاهمات بین المللی در زمینه خلع سلاح انواع جنگ افزارهای انهدام انبوه از جمله، معاهده منع جامع آزمایشات هسته ای و یا معاهده موشکهای ضدبالستیک (میان آمریکا و روسیه)، مخدوش و یا فاقد اعتبار گردیده اند.

به طور کلی عملیات تروریستی در آمریکا

بازارهای خارجی برای ساخت کامل نیروگاه‌های هسته‌ای حمایت می‌شد با دولت وقت ایران قراردادی برای ساخت دو نیروگاه با ظرفیت تولید ۱۰۰۰ و ۱۳۰۰ مگاوات برق در نزدیکی بوشهر منعقد نمود. ساخت اولین واحد نیروگاه در سال ۱۹۷۵ آغاز گردید و قرار بود این واحد تا سال ۱۹۸۱ تکمیل شود.^(۳۲)

در سال ۱۳۵۷ هنگام وقوع انقلاب اسلامی در ایران ساخت نیروگاه شماره یک بوشهر در حد ۸۵ درصد و ساخت نیروگاه شماره ۲ تا حدودی تکمیل شده بود. فعالیت ساخت نیروگاه‌های مزبور در سال ۱۹۸۲ متوقف گردید زیرا در جریان جنگ عراق علیه ایران و در اثر حملات هوایی‌های عراق به نیروگاه بوشهر به ترتیب در سالهای ۱۹۸۴، ۱۹۸۵، ۱۹۸۶، ۱۹۸۷ و ۱۹۸۸ (جمعاً هفت بار حمله) خسارات عمده‌ای که حدود ۳ الی ۴/۵ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود به آن وارد آمد.

در سال ۱۹۸۷ مذاکراتی با یک شرکت مختلط اسپانیایی - آرژانتینی برای تکمیل نیروگاه به عمل آمد که به نتیجه نرسید و تلاش برای آنکه شرکت آلمانی زیمنس کار خود را ادامه دهد نیز به علت فشارهای دیپلماتیک آمریکا مؤثر واقع نگردید.^(۳۳)

قرارداد با روسیه

در ژانویه ۱۹۹۵ ایران و روسیه قراردادی امضا کردند که به موجب آن روسیه یک واحد نیروگاه هسته‌ای با ظرفیت تولید ۱۰۰۰ مگاوات برق در

که در آن از میکروپ سیاه زخم استفاده شده بود و متعاقباً اطلاعاتی که آمریکاییها از اقدامات گروه القاعده برای دستیابی به جنگ افزارهای هسته‌ای و یا استفاده از نوعی سلاح رادیولوژیک به شکل یک «بمب کثیف»^(۳۱) منتشر ساختند، بر عمق نگرانیهای امنیتی در آمریکا افزود. برای مثال یکی از مؤسسات تحقیقاتی آمریکا نتیجه بررسیهای خود را درباره آمار قربانیان احتمالی انفجار «بمب کثیف» را در دو شهر نیویورک و واشنگتن انتشار داد و به این ترتیب زمینه اتخاذ سیاستهایی مانند «اقدامات پیشگیرانه» فراهم گردید. رئیس جمهور و سایر مقامات آمریکایی بارها بر این نکته تأکید نمودند که «خطر واقعی است» و اقداماتی مانند پیشگیری از تهدیدات را به عنوان بخشی از مدیریت بحران ضروری اعلام کردند. در شرایط بحرانی مزبور و در حالی که دولت آمریکا تحت نفوذ «لابی» قوی اسرائیل در آن کشور قرار دارد، دولت بوش در یک اقدام غیرمنتظره به اتخاذ مواضع تنیدی علیه جمهوری اسلامی ایران پرداخت و از جمله در ارتباط با نیروگاه هسته‌ای بوشهر تحت عنوان جلوگیری از اشاعه جنگ افزارهای هسته‌ای خواهان قطع همکاریهای روسیه با ایران گردید.

نیروگاه بوشهر

سابقه احداث نیروگاه بوشهر به سال ۱۹۷۴ باز می‌گردد. در آن سال شرکت آلمانی زیمنس که از سوی دولت متبوع خویش برای دستیابی به

بوشهر را به مبلغ ۸۰۰ میلیون دلار تأمین می‌نماید. در قرارداد با روسیه چنین پیش‌بینی شده بود که پسماند سوخت هسته‌ای به روسیه بازگردانده شود. به موجب توافق اولیه قرار بود که نیروگاه تا سال ۲۰۰۱-۲۰۰۰ تکمیل شود ولی این امر عملی نگردید و بعداً طرفهای ایرانی و روسی تاریخهای متفاوتی را از سپتامبر ۲۰۰۲ تا سال ۲۰۰۵ به عنوان تاریخ تکمیل نیروگاه ذکر کرده‌اند.

اختلاف آمریکا با روسیه

در محافل رسمی و تحقیقاتی در آمریکا افرادی معتقدند که ایران به شدت تلاش می‌کند تا با دستیابی به موشکهای بالستیک مجهز به کلاهکهای هسته‌ای دنیا را غافلگیر نماید.^(۳۴) در این راستا چنین استدلال می‌شود که چند سال آینده دوره حساسی محسوب می‌گردد. زیراطمی این مدت ایران می‌تواند به «نقطه غیرقابل بازگشت» برسد.^(۳۵) یعنی به مرحله‌ای که دیگر برای تعقیب برنامه‌های هسته‌ای و موشکی خود به کمک خارجی نیازی نخواهد داشت. در حال حاضر آمریکاییها می‌گویند روسیه نقش مهمی دارد زیرا منبع عمده تأمین فن‌آوری پیشرفته برای برنامه‌های هسته‌ای و موشکی ایران محسوب می‌گردد. لذا آمریکا باید با جلب همکاری روسیه جهت قطع کامل همکاری هسته‌ای خود با ایران زمان رسیدن ایران به خودکفایی هسته‌ای را به تعویق اندازد. در اولین ملاقاتی که میان مقامات آمریکا و

روسیه پس از انعقاد قرارداد روسیه، ایران جهت احداث نیروگاه بوشهر در ماه مه ۱۹۹۵ انجام شد، طرف روسی قول داد که قسمتهایی از قرارداد مزبور را که جنبه نظامی دارد لغو نماید. روسیه همچنین موافقت کرد که از کمک به ایران در خصوص تأمین چرخه سوخت نیروگاه و یا احداث نیروگاه جدیدی در ایران حداقل به مدت پنج سال خودداری نماید. در پی توافقیهای مزبور با روسیه، آمریکاییها به این باور رسیدند که نیروگاه بوشهر به علت وجود مشکلات عدیده فنی، ایمنی و مالی موجب سلب علاقه ایران برای تکمیل آن خواهد شد.^(۳۶) از این رواز دیدگاه آمریکا، هر نوع کمک نهادهای روسیه به برنامه‌های هسته‌ای و موشکی ایران باید قطع شود. به طور کلی مخالفت آمریکا با برنامه استفاده صلح آمیز هسته‌ای ایران که به اتخاذ سیاست «تحریم کامل» ایران منتهی شده است مبنی بر توجیهات زیر است:

- تعهد ایران به معاهده عدم اشاعه جنگ افزارهای هسته‌ای قابل اعتماد نیست و طرح بوشهر می‌تواند به توسعه وسیع تخصصهای هسته‌ای منجر شود که به طور غیرمستقیم می‌تواند به برنامه هسته‌ای ایران کمک نماید.

- ایران همچنان در حال حرکت برای نزدیک شدن به توانایی لازم برای تولید جنگ افزارهای هسته‌ای و موشکهای دوربرد جهت حمل آن است. البته لازم به اشاره است که آمریکاتاکون از ارائه مدرکی در این زمینه خودداری کرده است.

- طرح نیروگاه هسته‌ای بوشهر برای جلب

ملاحظات وانگیزه‌های روسیه در همکاری هسته‌ای با ایران

- بسیاری از روسها توانایی هسته‌ای ایران را در حد بالایی تلقی نمی‌کنند و در این خصوص حتی برخی از کارشناسان آمریکایی معتقدند که روسها با دادن اندکی از فن آوری «چرخه سوخت» (بدون آنکه این مقدار از فن آوریهای حساس بتواند به ایران برای دستیابی به جنگ افزارهای هسته‌ای کمک مؤثری نماید) درصدد می‌باشند تا فقط نظر ایران را به خرید نیروگاههای هسته‌ای بیشتری جلب نمایند.^(۳۹)

- برخی از مقامات رسمی روسیه همکاری هسته‌ای خود را با ایران چنین توجیه می‌نمایند که به این ترتیب آنان می‌توانند نظارت بیشتری بر اقدامات ایران در زمینه فعالیت‌های هسته‌ای اعمال نمایند و در صورت لزوم ایران را با تهدید به قطع همکاری از تخطی از تعهدات موجود در «معاهده منع گسترش» بازدارند.

- دستیابی ایران به جنگ افزارهای هسته‌ای و موشک‌های بالستیک دوربرد می‌تواند منافع امنیتی روسیه را به خطر اندازد و از این رو روسیه در پاسخ به انتقادات آمریکا اعلام داشته است که به هیچ وجه قصد ندارد که از برنامه‌های مزبور حمایت کند.^(۴۰)

- هرچند حجم صادرات مرتبط با صنایع هسته‌ای و موشکی روسیه به ایران در مقایسه با کل تجارت روسیه کوچک است ولی فعالیت در این عرصه موقعیت بهتری را برای روسیه جهت دستیابی به قراردادهای سودمندتر دیگر به ویژه برای فروش

همکاری و کمک روسیه در زمینه فن آوریهای حساس و از جمله توجیهی برای دستیابی به تواناییهای بیشتر در زمینه فن آوری «چرخه سوخت» جهت تأمین سوخت مورد نیاز در راکتورهای دیگر می‌باشد.

- آمریکا کمکهای روسیه به ایران در زمینه فن آوریهای حساس را خطرناک‌ترین بخش از همکاریهای هسته‌ای روسیه با ایران تلقی می‌کند.

- البته آمریکا به خوبی می‌داند که امروزه با توجه به امکانات وسیعی که برای دسترسی به دانش فنی از جمله «علوم حساس» و مواد و تجهیزات مربوط به آن در جهان وجود دارد، بازداشتن کشوری مصمم و پرگوهر مانند ایران جهت دستیابی به جنگ افزارهای هسته‌ای امکان پذیر نیست و تنها راه مطمئن متقاعد نمودن و یا رهنمون ساختن ایران به این نتیجه است که منافع ملی اش بدون جنگ افزارهای مزبور تأمین خواهد شد.^(۳۷) هدایت ایران به چنان نتیجه‌گیری مستلزم توجه به عوامل متعددی از جمله جلوگیری از برنامه‌های عراق برای دستیابی به جنگ افزارهای هسته‌ای و محیط آینده امنیتی در خلیج فارس و خاورمیانه می‌باشد. در تصویری کلی تر روابط آینده ایران با آمریکا نیز مطرح می‌شود. زیرا چنانچه ایران از تحولات در مناطق پیرامونی خویش احساس امنیت نماید ضرورتی نیز برای در اختیار داشتن جنگ افزارهای غیرمتعارف احساس نخواهد نمود.^(۳۸)

تسلیمات متعارف به ایران فراهم می‌سازد.

- طرح نیروگاه بوشهر به تنهایی موجب مشارکت حدود ۳۰۰ بنگاه مختلف در روسیه و ایجاد حدود ۲۰۰۰۰ شغل شده است.^(۴۱)

- روسیه به خوبی از موقعیت ژئوپولیتیک ایران در خلیج فارس و خاورمیانه و همچنین در جهان اسلام آگاه است و از این رو مایل است که از این مزیتها در روابط دوجانبه خود با ایران بهره‌مند شود.^(۴۲)

ضمناً روسیه در ارتباط با قرارداد ۸۰۰ میلیون دلاری خود با ایران در ژانویه ۱۹۹۵ برای ساخت یک واحد ۱۰۰۰ مگاواتی نیروگاه هسته‌ای در بوشهر و در پاسخ به انتقادات آمریکا اعلام داشته است:

- ایران از تعهدات خود در ارتباط با معاهده «منع گسترش» تخطی نکرده است و فن‌آوری نیروگاه هسته‌ای با آب‌سبک که به ایران فروخته می‌شود تهدیداتی جدی در ارتباط با «منع گسترش» در پی ندارد. زیرا فن‌آوری مزبور از همان نوعی است که آمریکا موافقت کرده است در چارچوب قرارداد اکتبر ۱۹۹۴ در اختیار کره شمالی قرار دهد.^(۴۳)

- روسیه طبق قرارداد خود با ایران ضمن تأمین سوخت جدید در دوران عمر راکتور نیروگاه، مواد حاصل از سوخت را پس می‌گیرد و لذا مانع دسترسی ایران به پولوتونیوم موجود در سوخت مصرف شده می‌گردد.^(۴۴)

معهدا آمریکا در تعقیب سیاست بازداشتن ایران از دستیابی به فن‌آوریهای هسته‌ای از سال ۱۹۹۵ که روسیه قرارداد نیروگاه بوشهر را با ایران منعقد نمود، فشارهای دیپلماتیک خود را در روابط دوجانبه با روسیه برای قطع همکاریهای هسته‌ای روسیه با ایران ادامه داده است. سیاست مزبور که در دوران ریاست جمهوری یلتسین و پوتین تداوم داشته، در پی حوادث ۱۱ سپتامبر در آمریکا که نقطه عطفی در نزدیک شدن روسیه به آمریکا برای مبارزه جهانی با تروریسم بود تشدید گردیده است. اخیراً علائمی مبنی بر توفیق آمریکا در سیاستهای مزبور ملاحظه می‌گردد، به طوری که به گزارش خبرگزاری فرانسه از مسکو (۱۳۸۷/۴/۲۱)، الکساندر رومانستف وزیر انرژی هسته‌ای روسیه اعلام داشت به علت فشارهای قوی ایالات متحده آمریکا، روسیه پس از تکمیل طرح نیروگاه بوشهر دیگر با ایران در زمینه هسته‌ای همکاری نخواهد کرد.^(۴۵)

به‌طور کلی باتوجه به دورنمای همکاریهای گسترده راهبردی روسیه با آمریکا پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و به ویژه در حوزه انرژی و سرمایه‌گذاریهای سنگین شرکتهای نفت آمریکایی در حوزه‌های نفتی ساخالین و سبیری و همچنین در حوزه دریای خزر و از سوی دیگر کمک ۲۰ میلیارد دلاری غرب به روسیه (۱۰ میلیارد دلار آن را آمریکا به عهده گرفته است) برای از بین بردن جنگ‌افزارهای انهدام انبوه آن کشور، چنین به نظر می‌رسد که چنانچه روسیه به آمریکا اطمینانهای لازم را مبنی بر اینکه طرح نیروگاه بوشهر از برنامه هسته‌ای ایران جدا بماند، کشور مزبور از

مخالفت‌های خود دست خواهد کشید.^(۴۶)

چالش‌های عمده

از همان سال ۱۹۸۳ که جمهوری اسلامی ایران اعلام کرد که قصد دارد ساخت نیروگاه هسته‌ای بوشهر را که حدود چهار سال قبل از آن تاریخ حدود ۸۵ درصد تکمیل شده بود را مجدداً شروع نماید، تبلیغات وسیعی علیه این طرح در کشورهای غربی به ویژه در آمریکا و اسرائیل شروع گردید. هفته‌نامه معروف «جینز دینفس» در آن زمان اعلام کرد که ایران به سرعت به سوی جنگ افزارهای هسته‌ای پیش می‌رود و احتمالاً تا سال ۱۹۸۸ به این جنگ افزارها دست خواهد یافت.^(۴۷) این تبلیغات وحس و گمانها در مورد تاریخ دستیابی ایران به جنگ افزارهای هسته‌ای از آن زمان تاکنون ادامه داشته است. برای مثال در حالی که آمریکاییها زمان دستیابی ایران را به جنگ افزارهای هسته‌ای هفت سال تخمین می‌زنند، اسرائیلیها این زمان را فقط پنج سال ذکر می‌کنند.^(۴۸) البته تمام این اظهارنظرها تاکنون بدون ارائه مدارک و شواهد قانع کننده‌ای بوده است. اظهارات جرج تنت رئیس سازمان جاسوسی «سیا» در اوایل سال ۲۰۰۲ که اعلام کرد، دستگاه اطلاعاتی آمریکا از آن بیم دارد که کشورهایی مانند ایران بتوانند «جهشی ناگهانی»^۴ در برنامه هسته‌ای خود بنمایند.^(۴۹) نیز می‌تواند ناشی از ضعف در سامانه‌های اطلاعاتی آمریکا باشد زیرا اخیراً مقامات آمریکایی به ضرورت داشتن کارشناسانی ورزیده که فکری باز و خلاق

داشته و بتوانند به سرعت اطلاعات لازم را در مورد مناطق ناآشنای جهان کسب نمایند، تأکید کرده‌اند.^(۵۰)

رویکرد ایران

خطوط اصلی سیاستهای جمهوری اسلامی ایران در قبال فن آوری هسته‌ای و جنگ افزارهای انهدام انبوه، بر اساس بررسی موضع گیریهای مقامات عالی رتبه نظام قابل بررسی است. در اینجا به برخی نکات کلیدی اشاره می‌گردد:

الف- معاهدات بین المللی

- از دیدگاه جمهوری اسلامی ایران دستیابی به فن آوریهای صلح آمیز هسته‌ای از حقوق شناخته شده و مضرح در معاهده جامع عدم اشاعه [جنگ افزارهای هسته‌ای] است. در واقع یکی از دلایلی که «ایران کنوانسیونهای بین المللی را امضا نموده آن است که راه را برای دستیابی به فن آوریهای جدید که کشورهای پیشرفته متعهد به تأمین آن می‌باشند را هموار نماید».^(۵۱)

ب- استفاده صلح آمیز از اتم

- «در مورد اتم... ما حاضر نیستیم خود را از مواهب صلح آمیز این صنایع مهم و علمی و تکنولوژیهای بسیار با ارزش هسته‌ای محروم کنیم به خاطر اینکه آنها [غریبها] برای خودشان حاشیه امنیتی می‌خواهند».^(۵۲)

ج- جنگ افزارهای هسته‌ای

- «در سطح جهانی تبلیغات وسیعی وجود دارد که ایران به دنبال سلاحهای هسته‌ای و گسترش

توان موشکی خودش است».

د- فن آوری موشکی

«بله خوب در مورد موشک ما منکر نیستیم. مادر صنایع موشکی جدی هستیم. پیشرفتهایی هم کرده ایم. باز هم باید پیشرفت بکنیم».^(۵۳)

ه- جنگ افزارهای شیمیایی

- «در مورد سلاحهای شیمیایی از نظر علمی توانش را داریم به خاطر اینکه در جنگ [تحمیلی] برای دفاع و برای حفاظت از خودمان رویش کار کرده ایم. ولی اخیراً چون عضو کنوانسیون شدم شرایط آن را پذیرفتیم و امکانات ما زیر نظر آنهاست. مرتباً هیئت بازرسی می آید و مراکزی را بازدید می کند. آنها کارخانه های ما را شناسایی کرده اند و می دانند هم قدرت تولیدش را داریم ولی [این کار را] نمی کنیم». «هیچ وقت به فکر استفاده از سلاحهای شیمیایی نبودیم اما روی حفاظتش خیلی کار کردیم».^(۵۴)

و- جنگ افزارهای میکروبی

- «در مورد [جنگ افزارهای] میکروبی هم ما در این فکرها نیستیم».^(۵۵)

ز- اشاعه جنگ افزارهای انهدام انبوه

- «همین که اسرائیل الان به سلاح هسته ای مسلح شده و بمب اتمی موجب می شود دیگران هم فکر کنند برای دسترسی به این سلاحها بروند دنبال آن و همین مسئله خودش تهدیدی واقعی برای منطقه خواهد بود. به تدریج مسئله تولید سلاحهای شیمیایی، میکروبی و موشکهای دوربرد و اینها پیش می آید».^(۵۶)

- «در مورد سلاحهای شیمیایی و میکروبی و هسته ای [ایران]، آمریکاییها دروغ می گویند».^(۵۷)

ح- ایران و جنگ افزارهای انهدام انبوه

- «مطمئناً ما در شرایط فعلی دنبال سلاحهای هسته ای و میکروبی و شیمیایی نمی رویم و به فکر تولید آن هم نیستیم. اما باید پذیرفت با شرایطی که اطراف ما به وجود آمده و بدتر هم خواهد شد، ممکن است در آینده تجدیدنظر در این مورد بشود».^(۵۸)

ط- نیروگاه هسته ای بوشهر

- «سازمان بین المللی انرژی اتمی بر کلیه فعالیتهای سازمان انرژی اتمی ایران نظارت دارد. آنها امسال (۱۳۸۱) پنجاه هیئت را مأمور بازرسی نیروگاه اتمی بوشهر نمودند».^(۵۹)

- «با توجه به سرمایه گذاری وسیعی که انجام شده است و درحالی که ما از این سرمایه گذاری به نحو دیگری نمی توانیم استفاده کنیم، از لحاظ منافع اقتصادی باید نیروگاه بوشهر را تکمیل و به کار گیریم».

- «اساساً نیروگاههای هسته ای از لحاظ اقتصادی در سرتاسر جهان سودمندی باشند. از این روست که ۳۱ راکتور در حال ساخت در کشورهای مختلف است و در ۳۰ کشور ۴۳۸ نیروگاه در حال فعالیت می باشند».^(۶۰)

در اینجا به منظور آشنایی بیشتر به مباحثی که در محافل خارجی در ارتباط با استفاده ایران از فن آوریهای صلح آمیز هسته ای و موشکی و همچنین مسئله تولید و جنگ افزارهای انهدام انبوه مطرح می باشد پرداخته می شود:

الف- از دیدگاهی تفاهم‌آمیز نکات زیر مطرح

است:

- ایران اولین مبتکر طرح منطقه‌ عاری از جنگ‌افزارهای هسته‌ای در خاورمیانه در سال ۱۹۷۴ بوده است.

- ایران عضو تمام معاهدات مهم موجود چندجانبه خلع سلاح می‌باشد^(۶۱)

- ایران به سیاستهای تبعیض‌آمیز دولتهای غربی در مورد جلوگیری از دسترسی این کشور به فن‌آوریهای دوگانه اعتراض دارد. اعتراضهای مزبور به طور عمده متوجه نهادهایی مانند:

گروه عرضه‌کنندگان هسته‌ای^۵، نظام کنترل فن‌آوری موشکی^۶ و گروه استرالیا^۷ (در مورد

کنترل مواد و فن‌آوریهای شیمیایی) می‌باشد.^(۶۲)

- ایران در طی دو قرن گذشته در معرض تجاوزهایی از شمال، جنوب، شرق و غرب کشور بوده است تجاوز عراق به ایران منجر به یک جنگ طولانی به مدت هشت سال گردید که در آن بیش از نیم میلیون نفر از ایران قربانی آن گردیدند.^(۶۳)

- تلاش ایران برای دستیابی به موشکهای دوربرد به عنوان عاملی بازدارنده و در مقابل جنگ‌افزارهای متعارف پیشرفته همسایگان ایران قابل توجیه می‌باشد.^(۶۴)

- این غیرمتحمل است که بتوان در درازمدت ایران را از دستیابی به توانایی هسته‌ای منصرف ساخت. لذا ضروری است که به درک نیازهای امنیتی ایران پرداخت تا بتوان هنگامی که به توانایی هسته‌ای دست می‌یابد از به کارگیری آن

جلوگیری کرد.^(۶۵)

- انگیزه‌های ایران را برای دستیابی به جنگ‌افزارهای هسته‌ای در موارد زیر می‌توان خلاصه نمود:

۱- بازدارندگی در برابر دولتهایی که دارای برنامه هسته‌ای می‌باشند (عراق، پاکستان)

۲- بازدارندگی در برابر مداخلات کشورهای خارجی (اسرائیل، ایالات متحده آمریکا)

۳- به عنوان جبران‌کننده یا جایگزینی کمبودها و نارساییهای موجود در تسلیحات

۴- به عنوان ابزاری دیپلماتیک (برای اهداف ارباب‌آمیز، ارتقاء منزلت، جبران ضعفهای داخلی)^(۶۶)

- همکاری هسته‌ای روسیه با ایران هر چند نگرانیهای عمده‌ای به وجود آورده است. لیکن واقع‌بینانه نیست که آن را به طور کامل متوقف ساخت. آمریکا می‌تواند به روسیه فشار وارد کند تا پادمانهای هسته‌ای محکم‌تری را در مورد برنامه همکاریهای هسته‌ای خود با ایران اعمال نماید.^(۶۷)

ب- نظرات مخالفین نکات زیر را دربر دارد:

- اینکه ایران در تعقیب برنامه تولید جنگ‌افزارهای هسته‌ای می‌باشد حداقل توسط سازمانهای اطلاعاتی چهار کشور آمریکا، انگلستان، آلمان و اسرائیل تایید شده است.^(۶۸)

- محافل اطلاعاتی آمریکا به این نتیجه رسیده‌اند

5. Nuclear Suppliers Group

6. Missile Technology Control Regime (MTCR)

7. Australia Group

کشور در خاورمیانه خاتمه دهد.
- با توجه به عدم کارآیی احتمالی عملیات نظامی متعارف و حتی هسته‌ای بر علیه ایران به علت اعتقاد ایرانیان به اصل شهادت، عملیات نظامی «جراحی‌گونه» علیه مراکز تولید جنگ‌افزارهای انبوه ایران تجویز می‌گردد.^(۷۴)
- ابهامات موجود در مورد قرارداد ساخت

نیروگاه هسته‌ای بوشهر از جمله مسائل مربوط به پس‌مانده سوخت هسته‌ای نیروگاه از عوامل عمده نگرانیهاست.^(۷۵)
- آمریکاییها با ساخت نیروگاه هسته‌ای بوشهر مشروط بر اینکه روسیه پس‌مانده سوخت هسته‌ای را تحویل بگیرد چندان مخالفتی نخواهند داشت.^(۷۶)

چکیده و پیشنهادات

تهدیدات ناشی از جنگ‌افزارهای انهدام انبوه در طی دو دهه گذشته در محیط امنیتی پیرامون ایران افزایش چشمگیری یافته است. تبدیل هند و پاکستان به دو قدرت هسته‌ای، ادامه تولید جنگ‌افزارهای انهدام انبوه در اسرائیل و عراق و آمادگی آمریکا، روسیه و انگلستان برای کاربرد جنگ‌افزارهای هسته‌ای در چارچوب تغییراتی که در آئینهای نظامی خود داده‌اند، همگی از نشانه‌های افزایش چنین تهدیداتی به شمار می‌روند.

در پی حوادث ۱۱ سپتامبر و سیاستهای آمریکا در قبال مسائل افغانستان، عراق و فلسطین سیاستهای آن کشور را در اصطکاک با سیاستهای

که ایران به طور فعال در صدد دستیابی به مواد شکاف‌پذیر و تخصص و فن‌آوریهای لازم برای تبدیل مواد، به جنگ‌افزارهای هسته‌ای است.^(۶۹)
- طرح نیروگاه بوشهر هر چند به طور مستقیم به تولید جنگ‌افزار ارتباط ندارد ولی امکان دسترسی ایران را به صنایع هسته‌ای روسیه می‌دهد.^(۷۰)

- تصمیم ایران برای تولید و به کارگیری جنگ‌افزارهای هسته‌ای آثار گسترده و مغشوش‌کننده‌ای بر امنیت و ثبات خاورمیانه بزرگ خواهد داشت.^(۷۱)

- رئیس سازمان جاسوسی اسرائیل (موساد) در جلسه‌ای محرمانه با شورای «ناتو» در بروکسل در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۵ اعلام داشت که ایران در حال توسعه تواناییهای مربوط به جنگ‌افزارهای هسته‌ای است و اسرائیل از هر کوششی برای تأخیر در دسترسی کشورهایمانند ایران به جنگ‌افزارهای انهدام انبوه خودداری نخواهد کرد.^(۷۲)

- در طول هفت سال گذشته اسرائیل و آمریکا نیروگاه بوشهر را به عنوان یک مسئله امنیت ملی خود مطرح ساخته‌اند و در پی اعلام آئین جدید نظامی آمریکا تحت عنوان «اقدام پیشگیرانه» برخی از رسانه‌های گروهی به احتمال حمله آمریکا یا اسرائیل به نیروگاه بوشهر قبل از تکمیل آن دامن زده‌اند.^(۷۳)

- اسرائیل ایران مجهز به جنگ‌افزارهای هسته‌ای را خطر راهبردی اصلی برای خود تلقی می‌کند. زیرا این امر می‌تواند به انحصار هسته‌ای آن

ایران به ویژه در قبال مسئله خاورمیانه قرار داده است. در این شرایط نیروگاه هسته‌ای بوشهر به عنوان محور اصلی تهدیدات آمریکا و اسرائیل مطرح می‌باشد.

در این نکته که ایران دیربازود به فن‌آوریهای هسته‌ای با اهداف صلح‌آمیز دست خواهد یافت، با توجه به ظرفیتهای بالایی که از لحاظ میزان جمعیت جوان و فعال و استعدادهای لازم دارد کمتر تردیدی در میان صاحب‌نظران بین‌المللی وجود دارد. لیکن به نظر می‌رسد که هدف آمریکا از طرح مسائلی که در ارتباط با نیروگاه بوشهر مطرح می‌سازد بیش از آنکه مبتنی بر نگرانی از گسترش جنگ‌افزارهای هسته‌ای باشد در جهت به تعویق انداختن زمان دستیابی ایران به این فن‌آوریها و تازمانی است که ایران در سیاست خود در خاورمیانه تجدید نظر ننموده، می‌باشد. به عبارت دیگر طرح موضوع بیش از آنکه جنبه ماهوی داشته و مستند به مدارکی باشد بیشتر در جهت اعمال فشار به ایران است تا بتوان سیاستهای ایران را در قبال اسرائیل تعدیل نمود. با این حال حساسیت موضوع و شرایط بحرانی در خاورمیانه به نحوی است که در وضعیت خاصی احتمال دست‌زدن آمریکا و یا اسرائیل به اقدامی علیه ایران را به طور کامل منتفی نمی‌سازد. تحت این شرایط و در حالی که آمادگی کامل نظامی ایران برای دفاع در مقابل هر گونه تجاوز ضرورت کامل دارد ولی یک دیپلماسی کارآمد می‌تواند تا حد زیادی از بروز و شکل‌گیری چنین تهدیداتی جلوگیری نماید.

در این راستا چنین به نظر می‌رسد که رویکرد اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باید بیش از پیش مبتنی بر صلح‌مداری قرار گیرد و بر این اساس اعتمادسازی به عنوان پیش‌شرط لازم برای نیل به همگراییهای سطح دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی مورد توجه جدی واقع شود.

فرایند چنین رویکردی در عرصه خلع سلاح و در مقابله با تهدیدات ناشی از جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه می‌تواند توصیه‌های زیر را دربر داشته باشد:

- ۱- تدوین و انتشار آئین نظامی - دفاعی کشور تا رویکردهای راهبردی نسبت به جنگ‌افزارهای انهدام‌انبوه و نحوه دفاع در مقابل آن کاملاً مشخص گردد.
- ۲- شفاف‌سازی سیاستهای نظامی - دفاعی و اطلاع‌رسانی به موقع تا از بروز سوء تفاهمات و نهایتاً شکل‌گیری بسیاری از تهدیدات جلوگیری شود.
- ۳- برقراری گفت‌وگو با نهادهای نظامی - امنیتی کشورهای مختلف و به ویژه کشورهای غربی در سطوح مختلف رسمی و غیررسمی و به شکل نهادینه شده تا در ایجاد تفاهم بیشتر و حرکت به سوی همگرایی مؤثر واقع گردد.
- ۴- توجه لازم به نقش مهم دیپلماسی در یک سیاست خارجی کارآمد و موفق و سعی در ارتقاء کیفیت آن به ویژه در مسائل حساس و تخصصی مرتبط با امنیت بین‌المللی.

آمار تقریبی جنگ افزارهای هسته‌ای بر حسب کشورهای دارنده

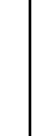
کشورهای دارنده جنگ افزارهای هسته‌ای	تعداد کلاهکهای هسته‌ای	ملاحظات
۱- آمریکا	۱۰۶۰۰	از مجموع کلاهکهای هسته‌ای آمریکا حدود ۸۰۰۰ آن به صورت فعال (عملیاتی) و بقیه غیر فعال می باشد.
۲- روسیه	۸۴۰۰	شامل ۵۰۰۰ کلاهک هسته‌ای راهبردی و ۳۴۰۰ کلاهک هسته‌ای نیمه راهبردی می باشد. این آمار بدون احتساب کلاهکهای موجود در انبارهای روسیه است که در مجموع کلاهکهای موجود در روسیه را ۱۸۰۰۰ ذکر کرده اند.
۳- چین	۲/۳۵۰	شامل ۱۸۰۰ کلاهک هسته‌ای راهبردی و ۵۵۰ کلاهک هسته‌ای تاکتیکی
۴- فرانسه	۴۷۰	
۵- انگلستان	۱۵	
۶- هند	۳۰ الی ۳۵	تعداد کلاهکهای هسته‌ای هند کمتر از پاکستان است
۷- پاکستان	۲۴ الی ۴۸	
۸- اسرائیل	۱۵۰ الی ۲۰۰	برخی منابع تعداد کلاهکهای هسته‌ای اسرائیل را تا ۴۰۰ عدد نیز ذکر کرده اند

The Bulletin of Atomic Scientists (March / April and May/June 2002)

منبع:

نیروگاههای هسته‌ای در جهان در یک نگاه

۱- در حال حاضر ۴۳۸ نیروگاه هسته‌ای در جهان مشغول به کار می باشند.		
۲- نیروی برق تولیدی توسط نیروگاههای هسته‌ای ۳۵۳۰۰۰ مگاوات بوده است.		
۳- تا سال ۲۰۱۰ تقریباً ۴۰۶۰۰۰ مگاوات از انرژی تولیدی جهان توسط نیروگاههای هسته‌ای خواهد بود.		
۴- انرژی حاصل از نیروگاههای هسته‌ای ۱۶ درصد از کل انرژی تولید شده در جهان را تشکیل می دهند		
۵- در ۱۸ کشور جهان یک پنجم انرژی مصرفی آنها توسط نیروگاههای هسته‌ای تأمین می شود		
۶- ۲۰ درصد نیازهای آمریکا توسط انرژی هسته‌ای تأمین می گردد.		
۷- تعداد نیروگاههای هسته‌ای در حال احداث در کشورهای مختلف جهان در سال ۲۰۰۱:		
چین	۸	واحد
کره جنوبی	۴	واحد
ژاپن	۳	واحد
هند	۲	واحد
روسیه	۱	واحد
آرژانتین	۱	واحد
رومانی	۱	واحد
ایران	۱	واحد

Nick Paton, "Russia nuclear theft alarms U.S", The Gaurdian, July 19, 2002.

۶- طرح آمریکا برای کاربرد جنگ افزارهای هسته‌ای بر علیه هفت کشور از جمله ایران به عنوان بخشهایی از یک گزارش محرمانه انتشار یافت. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به مقاله نگارنده: «تهدیدات هسته‌ای آمریکا»، گاهنامه تحلیل سیاست خارجی ایران و نظام بین الملل، شماره ۴۱، صفحات ۱۱-۱۴.

۷- دولت بوش ضمن تقاضا برای اختصاص بودجه جهت ایجاد تغییرات عمده‌ای در سیاست هسته‌ای آمریکا، تهیه جنگ افزارهای هسته‌ای نفوذکننده در زمین برای انهدام سیلوهای زیرزمینی بمبهای هسته‌ای را با قدرت تخریبی حدود یک سوم بمب اتمی که در هیروشیما به کار رفت را پیش بینی نموده است.

Henry C. Kelly and Michael A. Levi, "Nix the mini - nukes", <<http://www.csmonitor.com>>

آمریکا برای توسعه جنگ افزارهای هسته‌ای کوچک تاکنون به ۱۷ آزمایش زیرزمینی که ۴ آزمایش آن در زمان ریاست جمهوری جرج دبلیو بوش بوده پرداخته است.

Japan Times, June 5, 2002.

۸- رجوع شود به:

Henry Kissinger, "Does America Need a Foreign Policy?", Simon and Sohuster, New York, 2001/ p. 159

۹- شوروی قبل از فروپاشی بیش از ۲۷۰۰۰ جنگ افزار هسته‌ای داشت. علاوه بر آن دارای مقادیر متنابهی پولوتونیم ویژه جنگ افزارهای هسته‌ای بود که تعداد جنگ افزارهای مزبور را تا سه برابر بالغ می نمود. آمریکاییها عقیده دارند که فقط ۴۰ درصد جنگ افزارهای مزبور تحت حفاظت مطمئن قرار دارند.

<[http://www. terrorismanswers.com](http://www.terrorismanswers.com)>

۱۰- در مورد «ضربه پیشگیرانه» جرج بوش رئیس جمهور آمریکا ضمن اشاره به نگرانیهای امنیتی آمریکا اعلام نمود: «ما از سوی رژیمهایی تهدید می شویم که درصدد دستیابی به جنگ افزارهای انهدام انبوه می باشند و بشریت و یا وجدان نیز جلوی آنها را نمی گیرد».

Reuters, (Fort Drum, N.Y) July 19, 2002.

۱۱- معاهده جامع منع آزمایشات هسته‌ای (CTBT) Comprehensive Test Ban Treaty در تاریخ ۱۹ شهریور ۱۳۷۵ طی قطعنامه‌ای به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید. تاکنون ۱۶۵ کشور این معاهده را امضاء و ۹۰ کشور آن را به تصویب پارلمانهای خود رسانده اند. طبق الحاقیه دوم معاهده مزبور برای اینکه معاهده قدرت

پانوشته‌ها

۱- معمولاً کشورهایی که دارای جنگ افزارهای انهدام انبوه می باشند درصدد دستیابی به موشکهای بالستیک برمی آیند. زیرا در سطح فن آوریهای موجود این «حامل» جنگ افزاری می تواند به خوبی در سامانه‌های دفاعی رقیب نفوذ نماید. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

<<http://www.nti.org/f-wmd411/fla5.html>>

در اوایل فوریه ۲۰۰۲ اعضای «نظام کنترل فن آوری موشک» MTCR که شامل ۳۳ کشور می باشند در یک گردهمایی در پاریس سندی را جهت تشویق کشورهایی مانند ایران و کره شمالی جهت پذیرفتن محدودیتهای مورد نظر خویش به تصویب رساندند.

Dennis M. Gormley, "Enriching Expectations: 11 September's Lesson for Missile Defence, Survival, Vol 44. No. 2. Summer 2002, p. 29

۲- جرج بوش رئیس جمهور آمریکا در مصاحبه مشترکی با تونی بلر نخست وزیر انگلستان اعلام داشت: «کشورهای ما هنوز تحت تهدید می باشند». وی افزود «این جنگ متفاوتی است» و «این تهدید هنوز پایان نیافته است».

<<http://Whitehouse.gov/news/release/2002/06/20020626.html>>

۳- هر چند از دهه ۱۹۸۰ و حتی قبل از فروپاشی نظام دو قطبی در جهان، شواهدی مبنی بر آمادگی کاربرد جنگ افزارهای انهدام انبوه در مناقشاتی مانند جنگ انگلستان و آرژانتین بر سر جزایر فالکلند و یا در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران وجود داشته است، لیکن حوادث ۱۱ سپتامبر تحولی عمده در رویکرد آمریکا نسبت به جنگ افزارهای هسته‌ای داشته است. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به مقاله نگارنده، «تسلیمات کشتار جمعی: چرخشی در رویکردها»، گاهنامه تحلیل سیاست خارجی ایران و نظام بین الملل، شماره ۴۷ صفحات ۱-۴.

۴- تعداد قربانیان سیاه زخم در آمریکا ۲۵ نفر ذکر شده است که از دو طریق استنشاق میکروب و یا تماس آن با پوست بدن دچار آلودگی شده اند.

<<http://www.nti.org>>

۵- در «بمب کثیف» یک ماده رادیواکتیو مانند: Caesium, Strontium و یا اورانیوم ضعیف که برای سلامت انسان مضر می باشند همراه با یک ماده انفجاری متعارف منتشر می گردد. چنین گزارش شده است که در سال ۱۹۹۶ مبارزین چچن مقدار قابل ملاحظه‌ای از Caesium-۱۳۷ را همراه مواد انفجاری در یکی از پارکهای شهر مسکو نهاده بودند. رجوع شود به:

جنگ افزارهای هسته‌ای تاکتیکی نیز برای پرتاب از هواپیما و یا توپخانه نیز تدارک کرده است. نگاه کنید به:

Leonard S. Spector, "Nuclear Proliferation Outside the Nuclear Weapons States", Cornegi Endowment for International Peace, June 1996.

همچنین منابع اسرائیلی مدعی شده‌اند که اسرائیل اولین آزمایش پرتاب موشکهای کروز را از زیردریایی با توانایی حمل کلاهک هسته‌ای انجام داده است.

London Sunday Times, June 18, 2000.

۱۸- اسرائیل حذف جنگ افزارهای هسته‌ای را از خاورمیانه هدفی بلندمدت و فقط به شرط تحقق روابط صلح آمیز میان اسرائیل و کشورهای همسایه عرب و اسلامی می‌داند. ر.ک به:

Giusseppe Nordulli, "Nuclear Weapons in the Middle East," Molfetta-Italy, September 7-17, 1998

۱۹- وزیر دفاع اسرائیل مدعی است که ایران ظرف ۳ تا ۴ سال آینده به توانایی هسته‌ای دست خواهد یافت و در حال حاضر ایران دارای موشکهایی است که تقریباً به تمام نقاط می‌رسد. ر.ک به:

Tovah Lazarof, "Ben Eliezer: World ignoring Iranian Nuclear Threat," The Jerusalem Post, June 26/ 2002.

۲۰- از جمله آقای تونی بلر نخست وزیر انگلستان در مجلس عوام آن کشور اعلام داشت که دولت وی مدارکی در دست دارد که نشان می‌دهد «صدام حسین هنوز سعی دارد که جنگ افزارهای انهدام انبوه تولید کند». نامبرده گفت انگلستان در زمان مناسب این مدارک را منتشر خواهد ساخت. ر.ک به:

Patrick E Tylor, "U.S. Plan to Invade Iraq Raises Alarms", the New York Times, July 23, 2002.

21- Anthony H.Cordesman, "If we fight Iraq: Iraq and its Weapons of Mass Destruction," Center for Strategic and International Studies, May 24, 2002, p. 40.

22- Thomas Dowler & Joseph Howard II, "Countering the Threat of the Well-armed Tyrant," Strategic Affairs, 1991

۲۳- ابعاد فاجعه در حدی است که حملات شیمیایی عراق را «بزرگ‌ترین حملات شیمیایی علیه جمعیت غیرنظامی در تاریخ» خوانده‌اند. صدام حسین در حملات مزبور مخلوطی از گازهای اعصاب و خردل را بر علیه مردم کُرد به کار برد. ر.ک به:

اجرائی بیابد باید از سوی ۲۴ کشور که هسته‌ای می‌باشند و یا توان بالقوه آن را دارا می‌باشند امضاء و از تصویب پارلمانهای آنان بگذرد. تاکنون فقط ۳۱ کشور از ۲۴ کشور مزبور معاهده را تصویب نموده‌اند. آمریکا در یک تغییر ناگهانی در سیاست هسته‌ای خویش پس از حوادث ۱۱ سپتامبر برای اولین بار در اجلاس CTBT در وین شرکت نمود و سخنگوی کاخ سفید اعلام داشت: «ما هرگز امکان نیاز به آزمایش را برای اطمینان از ذخایر... هسته‌ای رد نمی‌کنیم».

George Monbiot, "Diplomacy U.S. Style"

The Gaurdian, April 23, 2002

۱۲- راجع به انتقال جنگ افزارهای هسته‌ای از قزاقستان به ایران جنجال تبلیغاتی بی‌اساس برپا شد. از جمله گزارشاتی منتشر گردید مبنی بر اینکه مقادیری اورانیوم غنی شده که برای ساخت ۳ بمب اتمی کفایت می‌نمود به ایران انتقال یافته است ولی بعد معلوم شد که اورانیومهای مزبور طی برنامه‌ای به آمریکا حمل شده است.

Rowan Scarborough, "Tale told of how Iran nearly got nuke gear," Washington Times, 2 November 1966, p. 3

۱۳- ارقام متفاوتی درباره تعداد کلاهکهای موجود هسته‌ای در جهان ذکر شده است. تفاوت آمارهای ارائه شده ناشی از نحوه محاسبه کلاهکها اعم از آماده و در وضعیت ذخیره و یا در شکل منفصل آن از یک سو و محرمانه تلقی کردن تعداد آنها از سوی دارندگان است. تعداد ۲۳۰۰۰ کلاهک از سوی برخی مراجع معتبر ذکر شده است.

14- See Mahmud Vaegi & Nasser Saghafi-Ameri, "Tactical Nuclear Weapons Regional Perceptions in the Middle East, South Asia, North East Asia", The Iranian Journal of International Affairs, Vol xx. No 3, Fall 2000, pp. 422-32

۱۵- ترکیه مانند سایر متحدین پیمان اتلانتیک شمالی «ناتو» همواره متکی به حمایت هسته‌ای آمریکا بوده است و سیاستمداران ترکیه درباره امکانات بالقوه هسته‌ای ترکیه سخن گفته‌اند.

David S.Yost "The US and Nuclear Deterrence in Europe", Adelph: Paper 326, IISS, 1999, p,p, 26 and 27

۱۶- ناصر ثقفی عامری، «مسابقه تسلیحات هسته‌ای هند و پاکستان: دیدگاههای ایران و سیاستهای آینده»، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۳۰-۱۲۹ صفحات ۱۴۶-۱۵۱

۱۷- اسرائیل علاوه بر حدود ۲۰۰ کلاهک هسته‌ای احتمالاً

۳۲- در خصوص سابقهٔ احداث نیروگاههای برق هسته‌ای در ایران و از جمله نیروگاههای بوشهر ر.ک به:

Akbar Etemad, "Iran" in "A European Non- Proliferation Policy," Edited by Harald Müller, Clarendon Press, Oxford, 1987, pp. 203-227

۳۳- از جمله بر اثر فشارهای آمریکا اوکراین نیز رسماً اعلام کرد که از همکاری هسته‌ای با ایران از جمله فروش توربین برای نیروگاه هسته‌ای بوشهر خودداری خواهد کرد.

Reuters, 3-6-1998

34- Robert J.Einhorn and Gary Samare, "Ending Russian Assistance to Iran's Nuclear Bomb", Survival, Vol 44, No 2, Summer, 2002, p. 52

همچنین در پی انتشار گزارشی پیرامون تأسیس مراکز چرخه سوخت هسته‌ای در ایران بر ابعاد تبلیغات علیه برنامه هسته‌ای ایران افزوده شد. ن. ک به مقاله نگارنده، «نگاهی به سیاست هسته‌ای در ایران در ارتباط با تأسیس مراکز مربوط به چرخه سوخت هسته‌ای در اراک و نطنز»، گزارش تحلیلی، مرکز تحقیقات استراتژیک، شماره ۲۹، دی ۱۳۸۱.

35- Ibid

36- Ibid, p. 53

37- Ibid, p. 69

38- Ibid, p. 70

39- Ibid, p. 56

۴۰- در پی ملاقات پوتین با بوش در مسکو در ماه مه ۲۰۰۲ مقامات آمریکایی اعلام داشتند که پوتین به طور خصوصی به بش اطمینان داده است که روسیه اقدامی نخواهد کرد که منجر به دستیابی ایران به جنگ افزارهای هسته‌ای شود. ر.ک به:

Iran News, August 3, 2002, p. 15

41- Einhorn, OpCit, p. 61

۴۲- دربارهٔ دیدگاههای روسیه دربارهٔ ایران رجوع شود به مقاله نگارنده: «سیاست امنیتی روسیه»، فصلنامه مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۷۹، صفحات ۲۱-۲۳

43- Einhorn, op.cit., p. 53

44- Ibid

۴۵- ر.ک به گزارش روزنامه همشهری در تاریخ ۱۳۸۷/۴/۲۲ صفحه ۲ به نقل از خبرگزاری فرانسه از مسکو.

۴۶- در خصوص تصمیم راهبردی پوتین برای قرار گرفتن در کنار آمریکا پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و آثار احتمالی آن بر روابط روسیه با ایران ر.ک به:

Mark N.Katy, "Russian-Iranian Relations

Joshua Kucera, "88 Gasing Still Killing Iraqi Kurds," San Francisco Chronicle, 7-1-2002.

۲۴- اریک آرنِت در مقاله خود تحت عنوان «ایران عراق نیست» به خوبی تمایز میان این دو کشور و این واقعیت را که در سیاستهای آمریکا و از جمله در سیاست مهار دوجانبه نادیده گرفته شده است تشریح می نماید. ر.ک به:

Eric Arnett, "Iran is not Iraq", the Bulletin of the Atomic Scientist, 1-1-1998, p. 12

۲۵- ر.ک به مقاله نگارنده: «عراق و سلسله سلاحهای کشتار جمعی»، گاهنامهٔ تحلیل سیاست خارجی و نظام بین‌المللی شماره ۵ صفحات ۱-۳ همچنین در مورد همکاری کشورهای دیگر در توسعه جنگ افزارهای انهدام انبوه عراق ن. ک به:

Patrick E.Tylor, "Officers say U.S. aided Iraq in war despite use of gao," The New York Times, August 17, 2002.

۲۶- «ایلسا» یا (ILSA) - Iran - Libya Sanctions Act در تاریخ ۲۳ جولای ۱۹۹۶ از سوی کنگره آمریکا تصویب شده و تحریمهای برقرار شده به موجب فرمان ریاست جمهوری آمریکا در سال ۱۹۹۵ راجع به تحریم شرکتهای آمریکایی از سرمایه گذاری در ایران را به شرکتهای خارجی برای سرمایه گذاریهای بیش از ۲۰ میلیون دلار تعمیم داد.

۲۷- ر.ک به منبع ذکر شده در شماره ۷
۲۸- وزیر دفاع انگلستان در تاریخ ۱۸/۱۲/۲۹ آآمدگی دولت متنوع خود را برای به کارگیری جنگ افزارهای هسته‌ای بر علیه کشورهایی که مایه نگرانی می باشند اعلام داشت. ر.ک به:

John Keegan, "A nuclear threat - Labor's biggest surprise ", London Telegraph, Masch 24/2002.

۲۹- ژنرال پرویز مشرف رئیس جمهور پاکستان در مصاحبه‌ای در تاریخ ۱۳۸۷/۷/۱۸ کاربرد جنگ افزارهای هسته‌ای را علیه هند در حالی که موجودیت پاکستان در خطر افتد را امکان پذیر دانست.

۳۰- در مورد گرایشاتی که در ژاپن برای هسته‌ای شدن به وجود آمده است. ر.ک به:

Brian Bremen, "A Japanese Nuke: No longer Unthinkable", Business Week, April 10, 2002. and "Nuclear Arms Taboo Is Challenged in Japan",

<<http://www.nytimes.com/2002/09/international/asia/09 JAPA.html>>

۳۱- ر.ک به یادداشت شماره ۵

- Proliferation Review, Fall 1998, p. 4
- 62- Ibid, p.2
- 63- Rubin, Opcit
- 64- Amin Tarzi, "Proliferation Assessment: Iran's Environment After 9/11", Monterey Institute of International Studies, 27-4-2002
- 65- Quillen, Op cit.
- 66- Shahram Chubin, "Iran's Strategic Environment and Nuclear Weapons," The Nixon Center, January 2001, p. 19
- 67- Michael O'Hanlon, "The New U.S.-Russian Strategic Frame- work: A Preliminary Assessment," U.S. Foreign Policy Agenda, July 2002.
- 68- Geoffrey Kemp, "Iran's Nuclear Options," The Nixon Center, January 2001, p. 3
- ۶۹- اظهارات نورمن شیندلریکی از مقامات اطلاعاتی آمریکا در کمیته فرعی سنای آمریکا در تاریخ ۲۱ سپتامبر ۲۰۰۰. همچنین رجوع شود به گزارش «سیا» به کنگره آمریکا که در آن اعلام داشته است: «ایران همچنان یکی از کشورهای فعال در جهت دستیابی به فن آوریهای جنگ افزارهای انهدام انبوه از خارج می باشد».
- <<http://www.cia.gov/cia/publications/bian/bian-Jan-2002.htm>>
- 70- O'Hanlon, Opcit
- 71- Ibid
- 72- AFP (Jerusalem), June 27, 2002
- 73- Dana Friest, "Iran's Emerging Nuclear Plant Poses Test for U.S.," Washington Post, July 29, 2002, p. Aol
- 74- <<http://www.fas.org/nuke/guide/iran/doctrine/dajd/chb.htm>>
- ۷۵- برای مثال اداره اطلاعات و انتشارات وزارت امور خارجه در تاریخ ۱۳۸۷/۳ گزارش روزنامه آلمانی فرانکفورت روندش را چنین منعکس نمود: «عدم اعلام جزئیات قرارداد هسته ای بین روسیه و ایران این نگرانی را تشدید می کند که مسکو و تهران در ساخت نیروگاه هسته ای بوشهر بیش از یک استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای توافق کرده اند».
- 76- Aluf Benn, "Either Rapprochement or Coufrentation", Haaretz, 29,6,2002

- in the Putin Era", Demokratizatsiya, Washington, Winter, 2002. and William Safir, "Testing Putin on Iran," New York Times, May 23, 2002.
- 47- Chris Quillen, "Iranian Nuclear Weapons Policy: Post, Present & Possible Future," Middle East Review of International Affairs, MERIA NEWS, Vol. 6. Issue 2, June 2002.
- ۴۸- اسرائیل از زمان تجدید برنامه احداث نیروگاه بوشهر پیش بینیهای مختلفی در مورد زمان دستیابی ایران به جنگ افزارهای هسته ای نموده که هیچ یک تاکنون تحقق نیافته است. در آخرین ارزیابی انجام شده وزیر دفاع اسرائیل مدعی شد که ایران ظرف ۳ تا ۴ سال آینده دارای توانایی هسته ای خواهد شد.
- Ben- Eliezar, "World Ignoring Iranian Nuclear Threat", Jerusalem Post, June 26, 2002.
- 49- AP (Washington), 17-6-2002
- 50- Eliot A.Cohen, "A Tale of Two Secretaries", Foreign Affairs, May/June 2002, p.44
- ۵۱- اظهارات آقای دکتر حسن روحانی دبیر محترم شورای عالی امنیت ملی که به نقل از [IRNA, January/6,2002] در مقاله زیر انعکاس یافته است:
- Michael Rubin, "What Are Iran's Domestic Priorities?", p.6
- ۵۲- هاشمی رفسنجانی رئیس تشخیص مصلحت نظام در مصاحبه با فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال هشتم، شماره ۳ پاییز ۱۳۸۰، صفحه ۲۸
- ۵۳- همان، صفحه ۲۷
- ۵۴- همان، صفحه ۲۸
- ۵۵- همان، صفحه ۲۸
- ۵۶- همان، صفحه ۲۲
- ۵۷- همان، صفحه ۲۸
- ۵۸- همان، صفحه ۲۹
- ۵۹- مصاحبه آقای موسوی سخنگوی سازمان انرژی اتمی ایران با صدای جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۸۷/۵/۱۱ به نقل از: FBIS (IAP 20020805000038)
- ۶۰- همان
- 61- Peter Jones, "Iran's Threat Perceptions and Arms Control Policies", The Non